

SPORTCHI TALABALARNING KASBIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Quliyev Shuhrat Shomurodovich

*O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya VA sport universiteti Sport faoliyati yo'nalishi
1-bosqich magistranti*

ARTICLE INFO.

Kalit so'zlar:

Kasbiy madaniyat, sport, pedagogika, metod, kasb, talaba.

Annotatsiya

Kasbiy madaniyat ta'limi, ma'lum ijtimoiy buyurtmani bajara turib zamonaviy jamiyatning rivojlanishida o'zining maqsadini qaytadan ko'rib chiqishi va mazmunini o'zgartirishiga majbur. Bugungi kunda ikki tendensiyaning to'qnashuvi ro'y bermoqda. Bir tomondan, kasbiy madaniyat ta'limini qayta qurish zarurligi tan olinmoqda, jamiyat talablariga mos ravishda tajribalar orttirilmoqda, yangi didaktik yondashuvlar shakllanmoqda. Boshqa tomondan esa, tizim shakllangan nazariyani va odatdagi metodikani saqlab qolishga, tashkiliy shakllarni va orttirilgan tajribani mutlaqlashtirishga intilmoqda.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2022 LWAB.

KIRISH

Kasbiy madaniyat ta'limini takomillashtirish muammolari bo'yicha e'lon qilingan ilmiy adabiyotlar tahlili hozirgi shakllangan tendensiya doirasida faqat chegaralangan tor (lokal) yangiliklar kiritishga intilishlar mavjudligi to'g'risida dalolatberadi¹.

Biroq, hosil bo'lgan ziddiyatlarni tub o'zgarishlarsiz hal qilib bo'lmaydi. Jamiyat ongining o'zgarishi natijasida o'zini o'zi rivojlantirish, o'ziga o'zi tarbiya berish, mustaqil o'qib bilim orttirish, bilim, ko'nikma, malakalarni yetkazishning birinchi darajadagi ahamiyatligida kasbiy madaniyat ta'limida yangi qadriyatlar paydo bo'ldi. Shakllanayotgan kasbiy madaniyatning yangi konsepsiyasi oliy ta'lim tizimida kasbiy madaniyat va sport sohasi mutaxassislari tayyorgarligida ham xuddi shunday munosib o'zgarishlar bo'lishi zarurligini talab qiladi. Bu davlat ta'lim standarti mazmunida, yangi o'quv rejalar va dasturlarda hamda kadrlarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish yo'llarini izlashda o'z ifodasini topgan.

ADABIYOTLAR SHARHI

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 27 fevraldagi "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-4623-son qarorida "...pedagogika ta'lim sohasining bakalavriat ta'lim yo'nalishlariga o'qishga qabul qilish jarayonida abituriyentlarning pedagogik kasbiga

¹ Lyubysheva L.I. Jismoniy tarbiya va sportning zamonaviy qiymat salohiyati va uni jamiyat va shaxs tomonidan rivojlantirish yo'llari / L.I. Lyubisheva // Kasbiy madaniyat nazariyasi va amaliyoti. - 2017. - 6-son

layoqati darajasini aniqlash mexanizmlari bo'yicha takliflar ishlab chiqish" ko'rsatilgan².

Biroq, bu intilishlarni ruyobga chiqarish uchun shaxsga pedagogik yo'nalganlik hamda kelgusida kasbiy madaniyat va sport sohasi faoliyatining past-balandini tushunadigan abituriyentlarni o'qitish uchun tanlab olishga jiddiy e'tiborni qaratish zarur. Kasbga tanlash uchun tavsiya qilinayotgan metodikalar so'rovnoma (anketa), intervyu, pedagogik mavzuidagi insho, pedagogik vazifalarni yechish va boshqalar yordamida abituriyentlarning qiziqishlari, ularning pedagogik kasbdan xabardor ekanliklari kabi kasbni tanlash omillarini baholab abituriyentlarning pedagogik kasbga bo'lgan munosabatlarining real potensialini ko'rishga imkon yaratadi³.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Bugun kasbiy madaniyat nafaqat ijtimoiy turmush (hayot) voqeasi va inson faoliyati sohasi sifatida, balki, uning individda rivojlanish natijasi deb qaralmoqda. Bu esa o'zida shaxsning fundamental qadriyatlarini mujassamlashtiradi, modomiki, u organizm faoliyatining biologik potensialini ta'minlaydi, hamohang rivojlanishga zamin yaratadi, ijtimoiy faollikning namoyon bo'lishiga ko'maklashadi, shaxsning talant va qobiliyatlarini ruyobga chiqarish yo'lida xizmat qiladi. Bunday yondashuv kasbiy madaniyatni shaxsning ma'lum saviyadagi jismoniy rivojlanishi va o'qimishlilikini xarakterlovchi turli faoliyat turlari va shakllarida bu darajaga erishish usullarini anglaganligi (kasbiy, ijtimoiy, oilaviy, kasbiy madaniyat-sport va boshqalar), sifatli, tizimli, dinamik ta'lim deb hisoblashga imkon yaratadi.

Shuning uchun kasbiy madaniyat va sport mutaxassislari tayyorgarligi mazmunini qaytadan ko'rib chiqish jarayonida kasbiy madaniyat faoliyati ijtimoiy funksiyasining ifodasi hisoblangan kasbiy madaniyatning aksiologik aspektiga e'tiborning kuchayishi muhim tendensiya hisoblanadi.

Kasbiy madaniyatga bir tomonlama, ya'ni faqat odamning jismoniy sifatlarini, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish sohasi degan fikr ustunlik qiladi. Uning ijtimoiy madaniyatdagi o'rni va shaxsni rivojlantirishdagi ahamiyati chetda qolmoqda. Shu sababli "inson shaxsini ma'naviy-psixologik rivojlantirish va jismoniy kamolotga yetkazish vazifalarini yaxlit jarayonda amalga oshirishda kasbiy madaniyat va sportning o'ziga xos va umumiy pedagogik vositalari hamda metodlarini qanday qo'llash kerak" degan ma'noga urg'u berish kerak⁴.

O'qitishning zamonaviy texnik vositalari, kompyuterga moslashtirilgan texnologiyalar yetishmasligi, individuallashtirilmagan o'quv jarayoni, ilmiy-tadqiqot va ijodiy vazifalarga yetarlicha baho berilmasligi, pedagogik amaliyotning samarasiz qo'llanilishi – bular bo'lg'usi jismoniy tarbiya va sport mutaxassislari mahoratining rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi muammolar hisoblanadi. Albatta, oliy kasbiy madaniyat ta'limini modernizatsiya qilish borasida amalga oshirilgan ijobiy tajribalar ham mavjud. Shu bilan bir qatorda tadqiqotchilar oliy o'quv yurtida o'qitish jarayonida shaxsning o'ziga xos xususiyatlari va bu xususiyatlar pedagogning shakllanishidagi ahamiyatini hisobga olish muhim ekanligini ta'kidlaydilar hamda talabalarda kasbiy madaniyat harakatiga faol munosabat, shaxsiy pedagogik pozitsiyaning shakllanishi imkoniyatlarini ko'rsatmoqdalar. Hozir oliy ta'limning shaxsga yo'naltirilgan paradigmaga o'tishi bilim va ko'nikmalarni emas, balki insonning o'zini mutlaq qadriyat sifatida qabul qilmoqda.

Kasbiy madaniyat va sport mutaxassislari tayyorgarligini insonparvarlashtirish bo'lg'usi mutaxassisning shaxsini intellektual, estetik va axloqiy rivojlantirishga, uning gumanitar bilim darajasini va umumiy madaniyati saviyasini oshirishga, dunyoqarashlari kengligini shakllantirishga mo'ljallangan⁵. Bu tibbiy-biologik yo'nalishdan pedagogik, psixologik, ijtimoiy va integrativ

² www.lex.uz

³ Seythalilov E.A. Kasbiy madaniyat o'qituvchisining shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega fazilatlarini / E.A. Seythalilov // FAN-SPORTGA. – 2016 yil.

⁴ № 2. Xamraev I.T. Jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarni tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlari / I.T. Xamraev // Buxoro davlat universiteti ilmiy axboroti. – 2018. № 3.

⁵ Adler A. Individual psixologiya amaliyoti va nazariyasi. – M.: 2015. 117-128 b.

yo'nalishga o'tish bilan bog'liqligi hamda ularning o'zaro aloqadorligi va bir-biriga bog'langanligi kasbiy madaniyat-pedagogik ta'limi rivojlanishi tendensiyasining mantiqiy davomi hisoblanadi. Bo'lg'usi kasbiy madaniyat va sport mutaxassislarini pedagogik kasbga tayyorlashni tashkil qilishda uning funktsionallik, qadriyatlilik, faoliyatlilik aspektlari yaxlitligi mazmun va ma'nosini ochib berish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu aspektlarning tub ma'nosi bir tomondan kasbiy madaniyatning integrativ, inson ijodkorligi, ma'naviy-jismoniy mohiyatini ochib berishga imkoniyat tug'diradi, boshqa tomondan esa, pedagogning qadriyatlartushunchasini va ular ishining vazifalarini o'zgartiradi. Afsuski, bu kamo'rganilgan muammo bo'lib qolmoqda, kasbiy madaniyat fakultetlarida pedagoglarni ommaviy tayyorlash amaliyoti esa, hali ham ta'lim paradigmasining bilimga mo'ljallangan eski hislatlarini saqlab qolmoqda.

Shunday qilib, kasbiy madaniyat va sport sohasi mutaxassislari kasbiy tayyorgarligi mavjud amliyotini tahlil qilish va umumlashtirish asosida ularda jiddiy kamchiliklar mavjudligi aniqlandi. Ulardan asosiylari: kasbiy madaniyat-sport va psixologik-pedagogik tayyorgarligi hamda talabalar tomonidan pedagogik nazariyani o'rganish va o'quv-tarbiyaviy faoliyat amliyotini o'zlashtirish orasidagi disparitetlik(nomuvofiqlik).

Bunday holat bo'lg'usi mutaxassislarda umumiy pedagogik madaniyatning shakllanishini va ularda zarur kasbiy-pedagogik sifatlarning rivojlanishini qiyinlashtiradi. Shu sababli, oliy kasbiy ta'lim tizimida pedagogni tayyorlashning zamonaviy talablariga javob beradigan va kasbiy faoliyatning o'ziga xosligini hisobga olib, bu tayyorgarlikning yaxlit konsepsiyasini anglash va yaratishda asosli- maqsadli, protsessualmazmunli, tashkiliy-texnologik, sub'ekt-shaxs kabi psixologik-pedagogik tartib-qoidalarni kasbiy madaniyat va sport mutaxassislarning psixologik va pedagogik tayyorgarligi jarayoniga tadbiq qilish zarurligi yuzaga kelmoqda. Bu yerda gap bo'lg'usi kasbiy madaniyat va sport mutaxassislari tayyorgarligida sifat jihatidan yangi maqsadli dasturlarni ishlab chiqish, ularni o'qitishning metod va texnologiyalarini modernizatsiya qilish, mazmunini tizimlashtirish va tanlashning yangi prinsiplari to'g'risda bormoqda.

XULOSA VA MUNOZARA

O'qitishning noan'anaviy shakllarini qo'llash texnologiyalari, mening fikrimcha, agar, ularni pedagogik jarayonga tatbiq qilish kompleksli bo'lsa va pedagogik amaliyot davrida mustahkamlanishi nazarda tutilsa, natija beradi deb o'ylayman. Bunday vaziyatda talabalarda o'zining kasbiy kompetentligi saviyasini oshirishga ijobiy motiv shakllanadi. O'z navbatida mutaxassislarning tayyorgarligi sifatini yaxshilash kasbiy madaniyatning ijtimoiy mavqeining o'sishiga ham yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Lyubysheva L.I. Jismoniy tarbiya va sportning zamonaviy qiymat salohiyati va uni jamiyat va shaxs tomonidan rivojlantirish yo'llari / L.I. Lyubisheva // Kasbiy madaniyat nazariyasi va amaliyoti. - 2017. - 6-son.
2. Seythalilov E.A. Kasbiy madaniyat o'qituvchisining shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega fazilatlarini / E.A. Seythalilov // FAN-SPORTGA. – 2016 yil.
3. № 2.Xamraev I.T. Jismoniy tarbiya va sport mutaxassislari tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlari / I.T.Xamraev // Buxoro davlat universiteti ilmiy axboroti. – 2018. № 3.
4. Adler A. Individual psixologiya amaliyoti va nazariyasi. – M.: 2015.117-128 b.
5. Andreeva G.M. Ijtimoiy psixologiya. - M .: Aspect-Press, 2013 96113 b.
6. Qo'shbaxtiev, I. A. Singularlik tadqiqotlari natijalari talabalar o'rtasida o'quv faoliyati tizimini shakllantirish / I. A. Qo'shbaxtiev, D. K. Ismagilov, I. A. Daminov // Yosh olim. - 2015. - 3-son (83). - b. 870-873.
7. Salimov, V. Sh. (2019). Har xil turdagi jismoniy tarbiya darslarini tashkil etish xususiyatlari.

Pedagogika savollari, (4-1), 130-133.

8. Abdullaev Yashnarjon Mahkamjonovich, & Turdimurodov Dilmurod Yo'ldoshevich (2020). O'smir yoshdagi o'quvchilarda irodaviy sifatlarni jismoniy tarbiya vositalari orqali rivojlantirish. (Современное образование (Узбекистан). (9 (94)), 56-62.
9. Yo'ldoshevich, T. D. (2022). Jismoniy tarbiya vositasida irodaviy sifatlarni tarbiyalash va rivojlantirish. Ижтимоий фанларда инновация онлайн илмий журналы, 2(1), 204–207
10. Soatovich, R. X. (2020). Development of Didactic Support for the Preparation of Future Physical Education Teachers for Innovative Activities in the Field of Womens Sport Education. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR).